

Perina Vukša Nahod

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

Marija Malnar Jurišić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

TKO IM JE MRŠAV, A TKO DEBEO? – CRTICE IZ KOMINSKE FRAZELOGIJE

Izvorni znanstveni rad

Rad donosi dio prikupljene frazeološke građe u novoštokavskome ikavskome mjesnom govoru Komina u Neretvanskoj dolini. Iz slobodnoga govora izvornih govornika i ciljanim frazeološkim upitnikom prikupljeno je 400-tinjak frazema koji su transkribirani i zabilježeni s morfološkim, tvorbenim i leksičkim inačicama. Frazemi su analizirani sa strukturnoga, semantičkoga i konceptualnoga aspekta, a posebna pozornost usmjerena je na frazeme koji se odnose na čovjekovu vanjštinu. Ovim se radom nastoji doprinijeti utvrđivanju jezične konvergencije te upotpunjivanju novoštokavskoga ikavskog frazeološkog korpusa.

Ključne riječi: *Komin, novoštokavski ikavski govori, dijalektna frazeologija*

1. Uvod

Naselje Komin nalazi se u Dubrovačko-neretvanskoj županiji, na desnoj obali rijeke Neretve između Metkovića i Ploča. Budući da se u povijesnim vrelima spominje od 1687. godine, smatra se mlađim neretvanskim naseljem. Selo se dijeli na Gornji Komin, koji se nazivao i Vilinjom Dragom ili Malim Kominom, te na Donji Komin. Ime Komin izvodi se od balkanskolatinskoga apelativa *caminu* ‘ognjište’ (Vidović 2011, 214). Unatoč migracijama i depopulaciji koja je zahvatila sva naselja u Neretvanskoj dolini, Komin trenutačno broji 1243 stanovnika.

Mjesni govor Komina pripada novoštokavskom ikavskom dijalektu i dosad nije bio obuhvaćen frazeološkim dijalektološkim istraživanjima. U radu će se prikazati značajke frazema ovoga govora prikupljenih terenskim istraživanjem 2013. i 2014. godine, čime će se pokušati doprinijeti dosadašnjim iscrpnim frazeološkim istraživanjima novoštokavskih ikavskih govora. Iz slobodnoga govora izvornih govornika¹ i ciljanim frazeološkim upitnikom prikupljeno je i diktafonom snimljeno 400-tinjak frazema koji su transkribirani i zabilježeni s morfološkim, tvorbenim, sintaksnim i leksičkim inačicama. Frazemi su analizirani sa strukturnoga, semantičkoga i konceptualnoga aspekta, a posebna pozornost usmjerena je na frazeme koji se odnose na čovjekovu vanjštinu.

Jedan od ciljeva ovoga rada jest doprinijeti utvrđivanju jezične konvergencije. Time bi se utvrdili 1) frazemi koji se ostvaruju samo u mjesnome govoru Komina, 2) frazemi koji su potvrđeni i u ostalim štokavskim govorima, 3) frazemi koji su poznati i u drugim narječjima hrvatskoga jezika, jer jedino se sustavnim prikupljanjem i analizom frazema na mnogobrojnoj građi pojedinih mjesnih govora, te usporedbom s onom već obrađenom i objavljenom, može analizirati jezična konvergencija među jezičnim sustavima.

2. Strukturna analiza frazema

Strukturu frazema karakterizira čvrsta veza između njegovih sastavnica, pri čemu se pojedina sastavnica uglavnom ne može zamijeniti drugom sastavnicom, neovisno o tome je li ona istoznačnica ili ne. Moguća zamjena sastavnica određena je unaprijed određenim varijantama koje opet čine čvrstu cjelinu.

Oblik frazema može se podijeliti na *fonetsku riječ*² (sveza samostalne naglašene riječi i jedne ili dviju nesamostalnih i nenaglašenih riječi), *skup riječi* (sveza dvaju ili više samostalnih riječi) ili *rečenicu* (rečenica mu je osnovni strukturni dio).³

Slika 1. Prikaz zastupljenosti frazema prema obliku

¹ Ispitanici su bili Marija Čupić (r. 1933.), Vesna Jerković (r. 1955.), Ante Medak (r. 1941.), Zdravko Šuman (r. 1931.).

² U novijim frazeološkim radovima fonetska riječ naziva se i minimalni par, a sveza riječi skup riječi.

³ Kovačević i Ramadanović (2013) razlikuju i frazemske polusloženice, no takav oblik frazema nije potvrđen u obrađenoj građi.

2.1. Frazemi fonetske riječi

Od ukupno 434 obrađena frazema, svega je njih 6 (1,38%) imalo strukturu fonetske riječi. U tri je potvrđena oblika riječ o svezi prijedlog + imenica: *za dlaku*, *uvr glave*, *od oka*, a u frazemu *i amen* o vezniku + imenici. Frazem *ko gavun* potvrđuje strukturu poredbeni veznik + imenica, dok frazem *ko u apoteki* upućuje na svezu poredbeni veznik + prijedlog + imenica.

2.2. Frazemi sveze riječi

Frazemi sveze riječi čine najbrojniju skupinu frazema i takva je struktura potvrđena u 77% ukupnoga korpusa. S obzirom na glavnu sastavnicu koja upravlja oblikom ostalih sastavnica, u obradi su se unutar ove strukture izdvojili glagolski, pridjevni i imenični frazemi.

2.2.1. Glagolski frazemi sa strukturom sveze riječi

Glagolski frazemi najbrojniji su frazemi unutar frazema sveze riječi. Tako 57,95% frazema sveze riječi pripada upravo ovoj skupini, od čega su se po brojnosti izdvojila dva strukturna tipa:

2.2.1.1. Glagol + imenica

Od ukupno 193 glagolska frazema, njih 26 (13,4%) ima ovu strukturu. Uglavnom prevladava oblik glagol + imenica u akuzativu, primjerice:

obisit bente – ‘oneraspoločiti se’: *Òbisijā si bēnte*.

omrsit bradu – ‘napiti se i najesti’: *Omřsijā je brādu*.

pitaj Gospe – ‘ne zna se’: *Pitāj Góspē kà će dōć*.

začepit gubicu – ‘ušutjeti’: *Začēpi gūbicu*.

Rijetki su primjeri u kojima je imenična sastavnica u dativu ili instrumentalu:

zafalit Bogu – ‘biti zadovoljan, moglo je biti gore’: *Zafāli Bōgu*.

mućnit glavon – ‘promisliti’: *Mūćni glāvōn*.

2.2.1.2. Glagolski poredbeni frazemi

Najbrojniju skupinu unutar glagolskih frazema sveze riječi čine glagolski poredbeni frazemi. Oni su potvrđeni u 89 glagolskih frazema (46,1%). Takva sveza podrazumijeva trodijelnu strukturu A + B + C, u kojoj je glagolska sastavnica u A dijelu frazema, B je poredbeni veznik⁴, dok je u C dijelu najčešće imenična sastavnica. Najzastupljenija sveza unutar ove skupine je:

⁴ Barbara Kovačević (2012, 25) poredbeni veznik *kao* naziva poredbenom česticom. Pranjković (2013, 212–219) ga smatra kondenzacijskom česticom.

2.2.1.2.1. Glagol + poredbeni veznik + imenica

ima ko baja *koga/čega* – ‘ima mnogo *koga/čega*’: *Īmā i ko bājā*.

pivat ko grdelin – ‘lijepo pjevati’: *Pīvā ko grdēlīn*.

srtljat ko konj – ‘nemati mira, biti stalno u pokretu’: *Sṛtjā ko kōn*.

vajat se ko Maletuša⁵ – ‘gegati se’: *Vājā se ko Malētuša*⁶.

Ovakva je struktura zabilježena kod 47 frazema, to jest kod 52,8% glagolskih poredbenih frazema, i zamjetno je kako je imenična sastavnica najčešće u nominativu jednine.

2.2.2. Pridjevni frazemi sa strukturom sveze riječi

U pridjevnim frazemima sa strukturom sveze riječi oblik zavisne, to jest imenične sastavnice određuje pridjev. U korpusu je potvrđeno ukupno 105 takvih frazema (31,53%), a pridjevni poredbeni frazemi i kod pridjevnih frazema čine najbrojniju skupinu. Ukupno ih je zabilježeno 101, od čega 91 frazem ima strukturu:

2.2.2.1. Pridjev + poredbeni veznik + imenica

ranjen ko Job – ‘jako napaćen’: *Vās je rānen ko Jōb*.

gluv ko Mačo⁷ – ‘jako gluh’: *Glūv si ko Máčo*.

pokvaren ko mućak – ‘zao, pokvaren’: *Pòkvāren je ko múćak*.

zdrav ko puca⁸ – ‘potpuno zdrav’: *Zdrāv ko pūca*⁹.

suv ko prga¹⁰ – ‘potpuno suh’: *Sūv ko pṛga*.

Iz prikupljenoga je korpusa razvidno kako je imenična sastavnica uvijek u nominativu jednine. Spomenuta je sveza u 2 frazema proširena prijedlogom i imenicom:

2.2.2.2. Pridjev + poredbeni veznik + imenica + prijedlog + imenica

dosadan ko buva {u gaćan}¹¹ – ‘jako dosadan’: *Dòsādan si ko biva. Dòsādan ko biva ù gaćan*.

vridan ko crv u šini¹² – ‘lijen’: *Vridan san ko cṛv ù šīni*.

U frazemu *dosadan ko buva {u gaćan}* oblik s prijedlogom može izostati, a da se značenje frazema ne mijenja. U drugome primjeru upravo dio proširen prijedlogom i imenicom uvjetuje promjenu značenja. Naime, frazem *vridan ko crv* ima značenje ‘jako vrijedan’, čime se dodanim dijelom mijenja značenje frazema.

⁵ Primjer frazema lokalizma. „Frazemi lokalizmi, potvrđeni samo u jednom govoru ili u grupi govora, potaknuti su i nastali zbog postojanja konkretne osobe poznate u selu ili kraju.” (Menac-Mihalić 2003–2004, 378).

⁶ „Jer, izbor imena (...) nije slučajna: ime je dospjelo u frazem jer je ono u svijesti tvoritelja izazvalo asocijaciju vezanu uz kakav konkretan denotat.” (Matešić 1992–1993, 294).

⁷ *Jēdan Máčo bījā je glūv, a pṛāvijā je rūke i štā gōd je tribalo i nije ništa čijā, ōn bi govōrijā i sām sēbi potvrživā.* (Marija Čupić, usmeno).

⁸ Puca – gumb.

⁹ Frazem specifičan za Neretvansku dolinu, potvrđen i u Opuzenu (v. Menac-Mihalić 2005, 282).

¹⁰ Prga – poprženi ječam za kavu.

¹¹ U vitičastim se zagradama { } nalazi neobavezni, izostavljivi dio frazema koji ne mijenja značenje osnovnoga frazema.

¹² Šina – tračnica.

2.2.3. Imenični frazemi sa strukturom sveze riječi

Imenični frazemi sa strukturom sveze riječi čine 10,51% prikupljenoga korpusa i zabilježeni su u 35 frazema. Najbrojnija skupina unutar ove strukture, potvrđena u 14 primjera, ima strukturu:

2.2.3.1. Pridjev + imenica

mirna Bosna – ‘sve je u redu, sve je riješeno, gotovo’: *Mírna Bòsna*.

žrtveno janje – ‘osoba koja mora ispaštati umjesto drugih’: *Něko mōrā bīt žřtvenō jãne*.

stari jarac¹³ – ‘pokvareni starac’: *Stârī jãrac*.

stari mačak – ‘iskusan, lukav čovjek’: *Pãzi ga se, tō ti je stârī máčak*.

Slika 2. Prikaz zastupljenosti frazema sveze riječi

2.3. Frazemi s rečeničnom strukturom

Frazemi sa strukturom rečenice mogu stajati samostalno ili biti dio druge rečenice. U ovome je istraživanju prikupljeno 95 takvih frazema, što čini 28,52% ukupnoga korpusa: i banku bi potrošija *tko* – ‘sve bi potrošio *tko*’: *Ōn bi potròšijā i bānku*.

glava je ko Cocin bubanj *komu* – ‘glava je velika *komu*’: *Gláva mi je ko Cócín búbañ*.

lice je ko opanak *komu* – ‘ružan je *tko*’: *Líce ti je ko òpanak*.

Primjeri su ovo dvodijelnih frazemskih rečenica u kojima je izrečen subjekt i predikat. Osim toga, zabilježeni su i frazemi u kojima je subjekt neizrečen, odnosno skriven:

na čelu piše *komu što* – ‘jasno je *komu što*’: *Pišē ti na čēlu da lãžēš*.

može se na prste jedne ruke izbrojiti *koga/što* – ‘veoma je malo *koga/čega*’: *Mōgā si i svē na přste jēdnē rúkē izbrōjīt*.

U frazeme rečenice ubrajamo i primjere eliptičnih rečenica poput:

{i} jare i pare – ‘sve’: *Ōn bi i jãre i pãre. Ōće i jare i pare. Nē moreš jãre i pãre*.

{štap u ruku,} pamet u glavu – ‘opameti se’: *Pãmēt ù glāvu. Štáp ù rūku, pãmēt ù glāvu*.

¹³ Frazem *stari jarac* može imati i augmentativni oblik – *stara jarčina*.

Primjeri frazema strukture složene rečenice:

Reci bobu bob, a popu pop. – ‘reći izravno’: *Rèci bòbu bòb, a pòpu pòp.*

Kakvo drvo taki klin, kakav čača taki sin. /uzr./ – ‘imati očeve osobine’: *Kàkvō dŕvo tàkī klīn, kàkav čāča tàkī sīn.*

3. Semantička analiza frazema

U ovome su istraživanju, kako se i očekivalo, prikupljeni frazemi kod kojih je provedena potpuna ili djelomična desemantizacija. Potpuna desemantizacija potvrđena je u primjerima poput *Bogu iza leđa* – ‘vrlo daleko’, *stari mačak* – ‘iskusan, lukav čovjek’, *iz vedra neba* – ‘iznenada’, *ni koliko je crno ispod nokta* – ‘do zadnje mrvice’. Do djelomične desemantizacije došlo je u primjerima poput *mokar do kože* – ‘jako mokar’, *debela ko krava* – ‘jako debela’, *živit ko bubrig u loju* – ‘dobro živjeti’, *zdrav ko cekin* – ‘jako zdrav’.

3.1. Zastupljenost imeničnih leksema u korpusu

S ciljem utvrđivanja dominantnih frazema u korpusu, to jest određivanja najbrojnije vrste frazema prema leksemu koji se u njemu pojavljuje, u frazemima su prebrojeni i razvrstani svi uopćeni leksemi (dio uopćenoga frazema, određen po formalnome principu) i sekundarne sastavnice frazema (prethodi im drugi uopćeni leksem)¹⁴. Primjerice, u frazemu *nije Bog mačak* zabilježena su dva imenična leksema, uopćeni leksem *Bog* i sekundarna sastavnica *mačak*. Ista je situacija i u frazemu *podvit rep ko čuko*, gdje se uz uopćeni leksem *rep* pojavljuje i sastavnica *čuko*.

Leksemi koji se u prikupljenome materijalu najčešće pojavljuju su *glava*, *Bog/bog*, *jezik*, *čuko* i *konj*. Najčešće potvrđena sastavnica u korpusu je *glava*. Potvrđena je ukupno 19 puta, od čega u čak 14 primjera ima negativne konotacije, primjerice:

glava je ko bova¹⁵ *komu* – ‘glava je velika *komu*’: *Gláva mu je ko bòva.*

glava je ko turanj¹⁶ *komu* – ‘glava je velika *komu*’: *Gláva mu je ko tûrañ.*

naturit na glavu – ‘nametnuti probleme’: *Natúrila san tō nã glāvu.*

tvrđa je glava od zida *komu* – ‘jako je tvrdoglav *tko*’: *Tvŕžā mu je gláva òd zīda.*

U trima je primjerima zabilježeno neutralno značenje:

mućnit glavon – ‘promisliti’: *Mùćni glávōn.*

nije o glavu *komu* – ‘ne žuri se *komu*’: *Nije mi tō ò glāvu.*

uvr glave – ‘otprilike, sasvim dovoljno’: *Ūvr glávē dvá sata.,*

dok u svega dvama primjerima nosi pozitivne konotacije:

izvuć živu glavu – ‘spasiti se’: *Jèdva je izvūkā žīvu glāvu.*

ladne glave – ‘mirno, smireno’: *Nāpravi to lādñē glávē.*

Sljedeća je sastavnica po čestotnosti u kominskome frazeološkom korpusu leksem *Bog/bog*. Zabilježen je 16 puta, pri čemu u nekim primjerima ima pozitivne konotacije, primjerice:

Bogu fala – ‘nasreću, dobro da je tako’: *Bògu fála.*

bog i batina je *tko* – ‘autoritet je *tko*’: *Ōn ti je bōg i bàtina u sèlu.*

¹⁴ Iz toga razloga broj frazema (434) nije istovjetan broju analiziranih sastavnica (449).

¹⁵ Bova – plutača.

¹⁶ Turanj – drvena preša za vino.

zafalit Bogu – ‘biti zadovoljan, moglo je biti gore’: *Zafáli Bõgu.*,

a u nekima negativne:

dodijati i Bogu i čoviku – ‘biti svima jako dosadan’: *Dòdijā si ì Bogu i čòviku.*

dužan i Bogu i vragu – ‘dužan svima’: *Dúžan je ì Bogu ì vrāgu, káni ga se.*

krast Bogu dane – ‘ljenčariti’: *Bõgu krāde dāne.*

Kako Bog, kao religijski motiv, simbolizira početak i kraj te najčešće označava suprotnost od lošega i iskvarenoga, u frazemima se često rabi kao suprotnost motivu vraga, simbolu zla. Osim toga, dostizanje božanskoga u religijskome je smislu krajnji i najvrjedniji cilj svakoga čovjeka, što se može iščitati i iz frazema u kojima Bog simbolizira najbolje, najsavršenije (*kako Bog zapovida* – ‘kako treba, po svim pravilima’: *Āko tō rādīš, urádi kākō Bõg zapòvīdā.*).

Somatizam *jezik* te zoonimi *ćuko* i *konj* u korpusu su zabilježeni 10 puta. Spomenutom se somatskom sastavnicom uglavnom izriču negativna značenja kao:

imat jezik ko krava rep – ‘biti brbljav’: *Īmā jèzik ko krāva rēp.*

jezik za zube! – ‘šuti!’: *Jèzik zà zūbe!*

zli jezici – ‘zlobnici koji vole ogovarati’: *Zlì jèzici.*,

pri čemu *jezik* simbolizira sklonost čovjeka brbljanju ili ogovaranju. Rijetki su primjeri neutralne konotacije vezane uz ovaj somatizam:

navr jezika je *komu što* – ‘hoće tko reći što, a ne može se prisjetiti’: *Tō mi je na vř jèzika. Tō mi je nà vr jèzika.*

U svim se frazemima sa sastavnicom *jezik* označava aktivnost govorenja.

Uz zoonim *ćuko* vežu se negativne konotacije. Tako se simbolizira psihičko stanje čovjeka:

bisan ko ćuko – ‘jako ljut, bijesan’: *Bisan je ko ćuko.*

ili trenutačna situacija u kojoj se netko našao:

gladan ko ćuko – ‘jako gladan’: *Glādan ko ćuko.*

mokar ko ćuko – ‘jako mokar’: *Mõkar ko ćuko.*

U frazemu u kojemu je ovaj zoonim sekundarna sastavnica – *volu se ko ćuko i mačka*, uobičajeni neprijateljski odnos dvaju životinjskih vrsta nositelj je negativne konotacije frazema. U jednome je frazemu zabilježen i augmentativni oblik sastavnice *ćuko*:

pati ko ćukešina *tko* – ‘jako pati tko’: *Pātī ko ćukēšina.*

u kojemu se ovakvim oblikom zoonima dodatno naglašava jačina patnje i bola.

Zoonim *konj* može imati pozitivne, ali i negativne konotacije. Tako u frazemima:

jak ko konj – ‘vrlo jak, snažan’: *Jāk ko kōñ.*

zdrav ko konj – ‘jako zdrav’: *Zdrāv ko kōñ.*

označava osobine čovjeka povezane s njegovom snagom. U frazemu *bit na konju* postignuti uspjeh simbolizira slika čovjeka na konju. Takva se simbolika može iščitati i iz frazema *past s konja na kenjca*, u kojem, iako frazem označava negativan sadržaj (nakon bolje situacije naći se u goroj), zoonim *konj* simbolizira pozitivniju, bolju stranu od zoonima *kenjac*, koji mu je stavljen kao opreka.

Iako se ovim zoonimom označava čovječja snaga, u korpusu su zabilježeni i primjeri negativnih konotacija vezanih uz ovu sastavnicu:

glup ko konj – ‘jako glup’: *Glúp ko kōñ.*

stari konj – ‘stari čovjek koji se pravi mladim’: *Stārī kōñ.*

S obzirom na vrstu različitih sastavnica koje se pojavljuju, dobiveni rezultati pokazali su da u korpusu možemo razlikovati tri skupine frazema. Najbrojniju skupinu čine zoonimski frazemi, odnosno frazemi s nazivom životinje kao sastavnicom. Potvrđena je 81 različita zoonimska sastavnica koja se pojavljuje 196 puta. Drugu skupinu čine somatski frazemi. U njima su 43 različita somatizma¹⁷ potvrđena 125 puta. Preostali dio korpusa može se svrstati u treću skupinu, u koju su uvrštene sve druge sastavnice (*banka, briga, čaša, čudo, drvo, glumica, paprika*)¹⁸.

4. Konceptualna analiza i jezična konvergencija

Dosadašnja su istraživanja pokazala da se među frazemima brojnošću izdvajaju oni koji se odnose na čovjeka, neiscrpnu inspiraciju za usporedbu, posebno onu negativne konotacije. Tako je i u ovome korpusu. Stoga su za konceptualnu klasifikaciju izdvojeni samo oni frazemi koji se odnose na čovjeka. Isti su svrstani u skupine koje imenuju čovjekovu vanjštinu, koje se odnose na osobine ljudi, koje imenuju stanja ljudi, životne prilike, čovjekov odnos prema radu, odnos prema jelu te one koje se odnose na ljudsko ponašanje i međuljudske odnose. U ovome će se radu prikazati samo oni najčešći, a koji se odnose na čovjekov vanjski izgled. Usto, na temelju dostupne frazeološke literature¹⁹ pokušat će se utvrditi jesu li određeni frazemi lokalizmi ili su pak potvrđeni u drugim dijalektima.

4.1. Koncept mršavosti

Među frazemima koji se odnose na čovjekov izgled u govoru Komina najzastupljeniji su oni antonimskoga odnosa mršav – debel. Koncept mršavosti češći je od koncepta debljine i potvrđen je u čak 10 frazema, što mnogo pokazuje o životnim prilikama²⁰ u kojima su stanovnici neretvanskoga kraja odrasli i živjeli. Među tim frazemima prevladavaju poredbeni frazemi u sastavu kojih su zoonimi te koji u A-dijelu imaju pridjeve *šov, tanak* i *mršav*:

osušit se ko bakalar – ‘jako smršavjeti’: *Osušijā se ko bakālār.*

{šov} ko bakalar – ‘jako mršav’: *Sšov ko bakālār. Ko bakālār.*

mršava ko čavka – ‘jako mršava’: *Mřšava je ko čāvka.*

ko gavun – ‘jako mršav’: *Ko gāvūn.*

tanak ko mama²¹ – ‘jako mršav’: *Tānak je ko máma. Tānka je ko máma.*

suva ko štioka – ‘jako mršava’: *Súva ko štìoka.*

¹⁷ U obradu su ušli somatizmi kojima se imenuje dio ljudskoga i životinjskoga tijela.

¹⁸ Unutar ove skupine u kojoj se 71 sastavnica pojavljuje 94 puta, može se zamijetiti tek brojnost leksema (17) iz religijske tematike (*Bog, crkva, Gospa, Isus, sveti Ante, sveti Roko*), koji su potvrđeni ukupno 34 puta. Takvi rezultati upućuju na mogućnost veće brojnosti religijskih sastavnica u kominskome frazeološkom korpusu, a za što su potrebna detaljna i usmjerena istraživanja.

¹⁹ Budući da određen dio dijalektne frazeološke građe nije zabilježen u pisanome obliku, zahvaljujemo dr. sc. Martini Bašić, Alojziju Cindriću, dr. sc. Mirjani Crnić Novosel, Joži Horvatu, dr. sc. Marini Marinković, Krunoslavu Matoševiću i dr. sc. Ivani Nežić na ustupljenim podacima.

²⁰ *Tākō nan je bilo, górak život, āl móralo se rádit, dručijē nisi mōgā živit. Ūndā, kážēm ti, kùvali kokúrznī krūv, zími kùvalo se na ógnīštu, mētni mǎlo slanīnē, krūva i būdi míran, svāk bījā zādovojan, kō da se mōglo kupóvat mēso, kō će ti dāt. Ako nē budēš rádi, nēš ímat níšta i āko nē budēš čúvat, jđš pogótovo.* (Marija Čupić, usmeno).

²¹ Mama – gujavica.

Riječ je o konceptulanoj metafori²² LJUDI SU ŽIVOTINJE nastaloj na ustaljenim znanjima, odnosno preslikavanju nekih istaknutih značajka životinja na ljude (Stanojević 2013, 83). Dolina Neretve u ne tako davnoj prošlosti bila je močvarnim područjem i ljudi su se uglavnom prehranjivali pticama i ribom, koje su im oduvijek bile i najbliže životinje. Stoga ne čudi da su opravo one korištene za opisivanje koncepta mršavosti, a ne primjerice *pas*, *lisica*, *komarac*, koji se pojavljuju u ostalim dijalektima²³. Pritom treba napomenuti da se frazemi s ornitonimskom sastavnicom *štioka* i *čavka* obično povezuju uz osobe ženskoga spola, dok se oni s ihtionimskim sastavnicama *bakalar* i *gavun* uglavnom rabe u opisu osoba muškoga spola. Frazem *tanak ko mama* podjednako se upotrebljava za muškarce i žene.

Čavka je ptica pjevica (*Corvus monedula*) iz porodice vrana koja obično živi u poljoprivrednim predjelima, a štioka je ptica iz porodice kokošica (*Rallidae*) i uglavnom se gnijezdi u plitkim močvarnim staništima. Obje su vrste izrazito male, a čavka je i najmanja ptica u porodici vrana, stoga u odnosu na druge ptice močvarice djeluju mršavije i tanje, posebice zbog svojih dugih nogu.

Frazemom *ko gavun*²⁴ čovjek se uspoređuje sa živom ribom vitkoga i duguljastoga tijela, tipičnom za mediteransko područje, a kojom se ribari obično služe za lov veće ribe. Budući da među dostupnom frazeološkom građom nisu potvrđeni frazemi sa sastavnicom *štioka*, *čavka* i *gavun*, a koji se odnose na koncept mršavosti, smatramo da je njihova uporaba ograničena na područje Neretvanske doline.

U frazemima *osušit se ka bakalar* i *suv ka bakalar* nije riječ o živoj ribi nego o namirnici s kojom se Hrvati susreću u sušenome obliku, što je apostrofirano i samim pridjevom *suh*, a na koju čovjek nalikuje zbog drastičnoga rezultata mršavljenja. I u ostalim novoštokavskim ikavskim govorima zabilježeni su frazemi *osušit se ka bakalar* i *suv ka bakalar*, primjerice u Lovreću, Opuzenu, Šibeniku, Otoku, Čišli, Dobrinču, Gali i Gospiću (Menac-Mihalić 2005, 126), u govoru Mrkoplja *suh ko bakalâr*, u govoru Sungera *suh ko bakalâr/suh ko stòkviž*²⁵ (Crnić Novosel, usmeno), u govoru Davora *suv je ko bakalâr* (Matošević, usmeno). U splitskome govoru ovjereno je *kâ bakalâr* i *suv je kâ bakalâr* (Menac-Mihalić i Menac 2011, 42), u vrboskome *suh ko/kakò bakalôr* (Matković 2004, 43), u crikveničkome *suh si kako bakalâr, pojī čagòd!* (Kovačević i Bašić 2012, 369), u brovinjskome *suh kako/koko bakalòj* (Nežić, usmeno). U zapadnogoranskome kajkavskom govoru Čabra zabilježen je frazem *suh ko stàkviš* (Malnar 2012, 202). Razvidno je kako su ovi frazemi tipični za štokavsko i čakavsko narječje.

Frazemom *tanak ko mama* ljudi se uspoređuju s gujavicom (*Lumbricus*), kolutićavcem dugoga i tankoga tijela. Budući da taj frazem nije pronađen u ostaloj frazeološkoj građi, smatramo da je riječ o frazemu specifičnom za Neretvansku dolinu.

²² Više u Lakoff i Johnson 1980.

²³ U čakavskome govoru Brovinja potvrđeno je *suh kako/koko brèk* (Nežić, usmeno), u govoru Bakovčica koji pripada podravskome dijalektu *gūraf si kāk stòčni cūcek* (Maresić i Menac-Mihalić 2008, 69), u istočnogoranskome kajkavskom govoru Močila ovjereno je *mīhav je kò odfta lisica* (Marinković, usmeno), u govoru Velikih Raščana, koji je dijelom glogovničko-bilogorskoga dijalekta, potvrđen je primjer *je mīšaf kâj komq̄rec* (Maresić i Menac-Mihalić 2008, 108), a u varaždinsko-ludbreškome govoru Svetoga Đurđa *mīšav (sūxi) kâj kumq̄rec* (Horvat, usmeno).

²⁴ Gavun je narodni naziv za vrstu *Spicara smaris*, dok čitava Dalmacija taj naziv koristi za vrstu *Atherina (atheruna) hepsetus*, a *Spicara smaris* najčešće se naziva *gira/gera* (Juraga 2013, 193).

²⁵ Stakviš – suhi bakalar. Riječ je preuzeta iz njem. *Stockfisch* (ESSJ IV, 116), a nalazimo je u kajkavskim govorima, no zbog međudijalektne interferencije ovjerena je i u novoštokavskome goranskom govoru Sungera.

U kominskome govoru koncept mršavosti izražava se i frazemima koji u svojem sastavu imaju somatizme *drob*²⁶, *kost*, *koža*, *pupak*, *rebro*:

zapeja je drob za kosti *komu* – ‘jako je mršav *tko*’: *Zāpējā mu drōb zā kosti*.

{sama} kos i koža – ‘jako mršav’: *Sāmā kōs i kōža. Kōs i koža*.

pupak na kosti je doša *komu* – ‘jako je mršav *tko*’: *Dōšā mu pūpak nā kosti*.

rebra se *komu* vidu ko Isukrstu na križu – ‘jako je mršav *tko*’: *Vīdū mu se rēbra ko ĩsukrstu na križu*.

U većini se hrvatskih govora koncept mršavosti uglavnom izražava uporabom somatizama *kost* i *rebro*²⁷, koji postaju izrazito vidljivi nakon gubitka mišićne mase. U govoru Komina frazem *rebra se vidu komu* intenziviran je proširkom *ko Isukrstu na križu*. Poveznica je vjerojatno motivirana vizualizacijom Isusove izgladnelosti, patnje, muke, ali i konkretnoga viđenja raspela u mjesnim crkvama, gdje su istaknuta Isusova rebra iz kojih teče krv.

Uz te frazeme, u govoru Komina pojavljuju se i frazemi *zapeja je drob za kosti komu* i *pupak na kosti je doša komu*. Kod osoba koje se udebljavaju ponajprije zamjećujemo dio čovjekova tijela koje se najviše poveća, a to je trbuh. Jedan od načina izražavanja frazema koji pripadaju konceptu mršavosti u govoru Komina upravo je isticanje izostanka trbuha, odnosno njegova povlačenja do kosti. Slični su frazemi zabilježeni i u crikveničkome govoru *zaļēpīl mi se drōb (trbūh, želūdac) za kōsti* (Bašić, usmeno) te u govoru Rešetara *trbu mu se zalipio za kičmu* (Cindrić, usmeno).

U korpusu su zabilježena još dva frazema. Frazem *sūv ko đřvo*²⁸ motiviran je izgledom suhoga stabla – odsječeno drvo suši se, uvija i gubi boju te se preslikavanjem tih značajka na čovjeka implicira njegov mršav izgled. Frazem *mřšav ko jād* vjerojatno je lokalnoga podrijetla i riječ je o jedinome apstraktnom pojmu dovedenome u odnos s konceptom mršavosti.

4.2. Koncept debljine

Koncept debljine u govoru Komina izriče se frazemima sa zoonimskim sastavnicama: debela ko krava – ‘jako debela’: *Debēla je ko krāva*.

ko žaba zapuvača – ‘jako debela’: *Bāš je ko žāba zapūvača*.

debeja ko gudin – ‘jako debeo’: *Dēbejā je ko gūdīn*.

Ženska gojazna osoba u kominskome govoru uspoređuje se s kravom i žabom, dok se muškarci uglavnom dovode u odnos sa svinjom. Frazemi sa sastavnicom *svinja* (s leksičkim inačicama: *krme*, *prase*, *prasac*, *svinjče*) uobičajeni su i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima, npr. u Čišli *debel ko prasac* (Menac-Mihalić 2005, 203), u Liču

²⁶ Drob – trbuh.

²⁷ Zabilježeni su u govorima Liča, Mrkoplja i Sungera *kōst i kōža* (Crnić Novosel, usmeno), u gospičkome, otočkome, lovrečkome i šibenskome govoru *kost i koža*; *vide mu se sva rebra* (Menac-Mihalić 2005, 203), u splitskome govoru *onā je sāmā kōst i kōža*; *vīdi mu se svāko rēbro* (Menac-Mihalić i Menac 2011, 86, 135), u vrboškome govoru *brojđū mu se rebrā/lebrā* (Matković 2004, 258), u grobničkome *došāl je kōst i kōža z rāta* (Lukežić i Zubčić 2007, 322), u crikveničkome govoru *kōs i kōža*; *lebrā se poznājū komu* (Ivančić Dusper i Bašić 2013, 125, 133), u brovinjskome *kōs i kōža/kēmu še (še) rēbra požnūjo* (Nežić, usmeno), u vrbovskome *bit kōst i kōža* (Matešić 2006, 69), u peteranskome govoru *ōna ti je sāmā kōst i kōža*, u vrbovečkome govoru *mřšaf je da mu se sā rēbra vīde* (Maresić i Menac-Mihalić 2008, 111, 157), u govoru Svetoga Đurđa *sōma kōst i kōža*; *rēbra se vīdijū kōmu* (Horvat, usmeno) te u govorima čabarskoga područja *sāma kūst i kūža* (Malnar 2012, 181).

²⁸ U novoštokavskome govoru Mrkoplja također je potvrđen frazem: *sūh ko đřvo* (Crnić Novosel, usmeno).

dèbeja ko prāsac, u Mrkoplju *dèbel ko prāsac* (Crnić Novosel, usmeno), u posavskome slavonskom govoru Rešetara *dèbel ko kŕme* (Cindrić, usmeno); u čakavskim govorima, primjerice u crikveničkome govoru *kàko prāsac je, ne mòre ni košùlju zapùtit* (Kovačević i Bašić 2012, 377), u grobičkome govoru *mànje jŕj, debèl si kod prāsac* (Lukežić i Zubčić 2007, 518), u brovinjskome *debèl kako/koko prošac* (Nežić, usmeno), u splitskome *dèbel ja kà prāsac* (Menac-Mihalić i Menac 2011, 130); u kajkavskome govoru Močila *dèbel je kò práse* (Marinković, usmeno), u govoru Svetoga Đurđa *debèlŕj kàj prásec* (Horvat, usmeno), u govorima Čabra *dièbou jè ko prèsec* (Malnar 2012, 193) te u križevačkome govoru *dèbel je kàj sviñće* (Maresić i Menac-Mihalić 2008, 179), u kojemu je zabilježeno i *dèbela je ko kràva* (Maresić i Menac-Mihalić 2008, 113). Ovi su frazemi konkretno motivirani jer je riječ o prenošenju neke vidljive i „opravdane” značajke vanjskoga izgleda životinje na čovjekov vanjski izgled.

U ostalim dijalektima nije zabilježen frazem u kojemu se gojazna žena uspoređuje sa *žabom* te je vjerojatno riječ o frazemu lokalnoga podrijetla. Budući da je Komin dijelom Neretvanske doline koja obiluje žabama, usporedba s vrlo bliskom životinjom nameće se kao logičan izbor, što motivira i nastanak frazema.

5. Zaključak

Nakon frazeološkoga istraživanja nitko ne može reći *svršila Mara zaviti* jer ono doista nikada ne može biti gotovo. Tako je i ovim radom prikazan samo dio frazeološke građe kominskoga govora i započet prikaz konceptata koji se odnose na čovjeka. Pritom je razvidno da su najbrojniji frazemi sa zoonimskom sastavnicom, a analiza pokazuje da najveći broj frazema ima strukturu sveze riječi, pri čemu prednjače glagolski poredbeni frazemi.

Istraživanjem kominskoga govora nastojalo se doprinijeti upotpunjivanju već temeljito istražene frazeološke građe novoštokavskih ikavskih govora. Posebice su zanimljivi lokalni frazemi, koji i ponajprije izumiru, ali i oni koji sadržavaju lekseme prisutne samo kod starijega stanovništva, primjerice *dŕŕi je ko cvíce ù kotlači, sùv ko pŕga*.

Detaljnim istraživanjima mjesnih govora te objavom frazeološke građe ostalih hrvatskih dijalekata omogućilo bi se precizno utvrđivanje jezične konvergencije te pridonijelo otkrivanju motivacije nastanka lokalno specifičnih frazema, koji su neupitni i neiscrpnii pokazatelji geografskih i kulturnih razlika.

Literatura

- ESSJ = Bezlaj, France. 2005. *Etimološki slovar slovenskega jezika*, IV. Ljubljana: SAZU / Inštitut za slovenski jezik.
- Hrvatski državni zavod za statistiku. <http://www.dzs.hr> (posjet 2. rujna 2014.).
- Ivančić Dusper, Đurđica i Martina Bašić. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Crikvenica: Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić.
- Juraga, Edo. 2013. „Nazivi riba u govoru Murtera”. *Čakavska rič* 41 (1–2): 189–206.
- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kovačević, Barbara i Martina Bašić. 2012. „Crikvenički poredbeni frazemi i njihovi ekvivalenti u hrvatskome jezičnom standardu”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 38 (2): 357–384.

- Kovačević, Barbara i Ermina Ramadanović. 2013. „Frazemske polusloženice (od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obratno)”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39 (1): 271–291.
- Lakoff, George i Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: The Chicago University Press.
- Lukežić, Iva i Sanja Zubčić. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća*. Čavle: Katedra Čakavskog sabora Grobinšćine.
- Malnar, Marija. 2012. „Fonološki opis čabarskih govora na frazeološkom korpusu”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
- Maresić, Jela i Mira Menac-Mihalić. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Matešić, Josip. 1992–1993. „Frazemi s komponentom vlastitog imena u hrvatskom jeziku”. *Filologija* 20–21: 293–297.
- Matešić, Mihaela. 2006. „Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga”. *Fluminensia* 18 (2): 37–81.
- Matković, Dinko. 2004. *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*. Jelsa: Matica hrvatska, Ogranak.
- Menac-Mihalić, Mira. 2003–2004. „Hrvatski dijalektni frazemi s antroponomom kao sastavnicom”. *Folia onomastica croatica* 12–13: 361–385.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje / Školska knjiga.
- Menac-Mihalić, Mira i Antica Menac. 2011. *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Pranjaković, Ivo. 2013. *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Stanojević, Mateusz-Milan. 2013. *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*. Zagreb: Srednja Europa.
- Vidović, Domagoj. 2011. „Iz neretvanske ojkonomije: imena službenih naselja po popisima 1857.” U *Hrvatski neretvanski zbornik* 3, ur. Stjepan Šešelj, 206–233. Zagreb: Društvo Neretvana i prijatelja Neretve.

WHO DO THEY FIND SKINNY, WHO DO THEY FIND FAT? – NOTES FROM KOMIN PHRASEOLOGY

SUMMARY

The paper presents a part of collected phraseological records of the Neo-Štokavian Ikavian speech of Komin in the Neretva Valley. Field research of spontaneous speech and targeted phraseological questionnaire provided around 400 phrasemes that have been written down in their morphological, formative and lexical variants. The phrasemes will be analyzed on a structurally, semantically and conceptually and special attention will be paid to person's appearance. This research aims to contribute to the further analysis of language convergence among language systems and the finalization of the Neo-Štokavian Ikavian phraseological corpus.

Keywords: *Komin, Neo-Štokavian Ikavian dialect, dialectal phraseology*